



บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ครอบครัวเป็นสถาบันพื้นฐานของสังคมมนุษย์ โดยมีจุดเริ่มต้นคือการแต่งงาน และภายในครอบครัว มีใช้เพียงประกอบไปด้วยสามี ภรรยา เท่านั้น แต่ยังมีบุตรที่ถือเป็นผลผลิตของครอบครัวด้วย จึงถือเป็นครอบครัวที่สมบูรณ์ (บุญลือ วันทายนต์ 2522:82)

บุตร มาจากคำว่า บุตุ ในภาษาบาลี แปลว่าลูกมีความหมาย 2 ประการ คือ

- ผู้ทาสกุลให้บริสุทธิ์
- ผู้ยังหทัยของพ่อแม่ให้เต็มอ้อม

มนุษย์ทุกคนล้วนต้องแก่ เจ็บ และตาย ดังนั้นสิ่งที่เป็ความหวังสุดยอดของผู้เป็นพ่อและแม่จึงได้แก่

1. บุตรจะเลี้ยงตอบแทน
2. บุตรจะทาการะกิจแทน
3. วงศ์สกุลจะดำรงอยู่ได้นาน
4. บุตรจะปกครองทรัพย์มรดกแทน
5. เมื่อลาโลก บุตรจะทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้

นั่นคือ บุตรเป็นบุคคลที่บิดามารดาหวังพึ่งพายามเข้าสู่วัยชรา เจ็บป่วย รวมทั้งเมื่อลาโลกไปแล้วด้วย (พระสมชาย ฐานวุฑโฒ 2533:88)

ในพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นศาสนาประจำชาติไทย พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้ตรัสถึงคุณธรรมอันเป็นหน้าที่ของบุตรไว้สั้น ๆ แต่รวมความไว้ครบถ้วน คือ คำว่า "กตัญญู กตเวทิต"

กตัญญู หมายถึง เห็นคุณของบิดามารดาว่าท่านเป็นผู้มีพระคุณต่อเรา อย่างแท้จริง

กตเวทิต หมายถึง การทดแทนพระคุณของท่าน ซึ่งทำได้ 2 ประการ

1. ประกาศคุณท่าน ท้าให้ผู้อื่นรู้ว่าพ่อแม่มีคุณแก่เราอย่างไรบ้าง โดยประกาศด้วยความประพฤติกตัญญูของบุตรเอง

2. ตอบแทนคุณท่าน แบ่งเป็น 2 ช่วง คือ

1. เมื่อท่านยังมีชีวิตอยู่ ก็ช่วยเหลือกิจการงานของท่าน เลี้ยงดูในยามท่านแก่ชรา ดูแลปรนนิบัติ การกินอยู่ของท่านให้สะดวกสบาย เอาใจใส่ช่วยเหลือเมื่อท่านเจ็บป่วย และชักชวนให้ท่านทำทาน รักษาศีล เจริญภาวนา

2. เมื่อท่านล่วงลับไปแล้วก็จัดพิธีศพให้ และทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้ท่านอย่างสม่ำเสมอ (พระสมชาย ฐานวุฑโฒ 2533 : 81-84)

นั่นคือ หน้าที่ของบุตร ซึ่งบรรพชนในสังคมไทย ได้สั่งสอนอบรมและปฏิบัติต่อ ๆ กันมา

อย่างไรก็ตาม การที่พ่อแม่เมื่อสูงอายุจะได้พึ่งพาบุตรในสภาพที่เป็นจริง มากน้อยเพียงใดนั้น ยังขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อมทางประชากร เศรษฐกิจ และสังคมในประเทศด้วย

ในอดีต ประชากรส่วนใหญ่ของประเทศไทยอยู่ในชนบท เพาะปลูกเลี้ยงตนเอง ไม่มีความจำเป็นหรือมีโอกาสในการเคลื่อนย้ายไปทำงานนอกชุมชนของตนเอง ครอบครัวเป็นทั้งหน่วยผลิตและบริโภค ทุกคนช่วยกันทำงานตามกำลังและความเหมาะสม (พิทยา สายหู 2525:77) สมาชิกในครอบครัวมีความสัมพันธ์ใกล้ชิด

ผู้สูงอายุได้ร่วมกิจกรรมในครอบครัวทำให้รู้สึกว่าตนมีประโยชน์ ได้รับการยกย่องนับถือ และบุตรหลานดูแลเอาใจใส่ใกล้ชิด

แต่ปัจจุบัน สังคมไทยได้เปลี่ยนไปสู่ความเป็นสังคมสมัยใหม่ ซึ่งเห็นได้จากการเกิดและการขยายตัวหรือเติบโตของชุมชนเมือง มีการเปลี่ยนแปลงระบบการผลิตจากเกษตรกรรมมาเป็นอุตสาหกรรม การใช้เครื่องจักรกลและเทคโนโลยีทำให้ความจำเป็นในการใช้แรงงานจำนวนมาก ๆ ในการผลิตลดลง (พีรสิทธิ์ คำนวณศิลป์ 2523:3) มีการแบ่งงานกันทำตามความสามารถและความถนัดโดยรับค่าจ้างตอบแทน ทำให้มีการเคลื่อนย้ายของคนหนุ่มสาววัยทำงานจากชุมชนเดิมไปยังที่ที่โอกาสทางเศรษฐกิจสูงกว่า (พิทยา สายหู 2525:77) ระบบครอบครัวขยายซึ่งเดิมเคยเป็นลักษณะเด่นและเอื้ออำนวยประโยชน์ในทางการผลิตหรืออยู่รอดของสมาชิกก็เริ่มลดความสำคัญลง โครงสร้างครอบครัวจึงเปลี่ยนเป็นครอบครัวขนาดเล็ก คือครอบครัวเดี่ยว เนื่องจากสภาพเศรษฐกิจบังคับ ครอบครัวจำนวนมากไม่สามารถเลี้ยงดูปู่ย่าตายายได้เหมือนเมื่อก่อน เพราะแม้คู่สามีภรรยาจะประกอบอาชีพหารายได้ทั้งคู่ ก็แค่เพียงพออุปการะบุตรของตนยากที่จะดูแลผู้สูงอายุไว้วันคร่ำเรื้อนเดียวกัน (นันทนีย์ ไซยสุต 2524)

นอกจากนี้ การเปลี่ยนแปลงทางประชากร ในช่วงสองทศวรรษที่ผ่านมา มีการลดระดับภาวะเจริญพันธุ์และภาวะการตาย โดยเฉพาะการลดอัตราเกิดลงอย่างรวดเร็ว ส่งผลกระทบให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขนาดและโครงสร้างอายุของประชากรจากโครงสร้างที่มีประชากรผู้เยาว์เป็นภาวะ ไปสู่โครงสร้างที่มีประชากรผู้สูงอายุเป็นภาวะมากขึ้น นั่นคือ ประชากรในวัยทำงาน (15-59 ปี) ต้องเลี้ยงดูผู้สูงอายุในสัดส่วนที่มากขึ้น สำหรับประเทศไทย คณะทำงานประมาณ

ประชากรในคณะอนุกรรมการนโยบายและแผนประชากร (2529) ได้คาดประมาณไว้ว่าขนาดของประชากรผู้สูงอายุจะเพิ่มเกือบเท่าตัวภายในเวลาเพียง 20 ปี ซึ่งเป็นระยะเวลาที่สั้นกว่าที่ขนาดประชากรทั้งประเทศเพิ่มเป็น 2 เท่าในอดีต โดยขนาดและสัดส่วนของผู้สูงอายุมีแนวโน้มที่จะเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ

จากแนวโน้มดังกล่าวจึงเป็นเรื่องที่น่าศึกษาเป็นอย่างยิ่งว่า ผู้สูงอายุไทยซึ่งมีปัญหาหลักในด้านเศรษฐกิจและด้านสุขภาพ (นิศา ชูโต 2525:4-1; นภาพร ชัยวราธรรม และมาลินี วงษ์สิทธิ์ 2532:2) มีความต้องการพึ่งพาบุตร และได้พึ่งพาบุตรในด้านดังกล่าวมาน้อยเพียงใด และผู้สูงอายุที่มีลักษณะทางประชากร เศรษฐกิจสังคมต่างกัน มีความต้องการพึ่งพาบุตร และได้พึ่งพาบุตรแตกต่างกันหรือไม่ อย่างไร เพื่อเป็นแนวทางในการวางแผนนโยบายรองรับผู้สูงอายุในอนาคต

แนวคิดในการศึกษา

ทฤษฎีความต้องการของมนุษย์

ทฤษฎีความต้องการของมนุษย์ที่นิยมมากคือ ทฤษฎีความต้องการ 5 ชั้นของ Abraham H. Maslows (ธงชัย สันติวงษ์ 2528:94)

ซึ่งอธิบายได้ว่า คนทุกคนจะมีความต้องการเหมือนกันตามลำดับชั้นจากต่ำไปสูง หากบุคคลใดมีกำลังมีความต้องการชั้นใด ความต้องการชนิดนั้น ๆ ก็จะมีอิทธิพลต่อการแสดงออกทางพฤติกรรมมากที่สุด

ความต้องการ 5 ลำดับชั้นจากต่ำไปสูง ประกอบด้วย

- 1) ความต้องการทางร่างกาย ได้แก่ ความต้องการอาหาร เครื่องนุ่งห่ม และสิ่งจำเป็นต่อการมีชีวิตอยู่รอด
- 2) ความต้องการด้านความมั่นคงปลอดภัย เช่น การดูแลเมื่อเจ็บป่วย
- 3) ความต้องการทางสังคม เช่น การมีมิตร เข้ากลุ่ม การยอมรับ
- 4) ความต้องการชื่อเสียง เกียรติยศ และเป็นที่ยกย่อง
- 5) ความต้องการประสพผลสำเร็จตามความนึกคิด คือ ความต้องการสุดยอดที่เป็นความปรารถนาสูงสุดของแต่ละคน

สำหรับความต้องการของผู้สูงอายุไทยนั้น เนื่องจากยังประสบปัญหาเศรษฐกิจและปัญหาสุขภาพเป็นส่วนใหญ่ จึงมีความต้องการในระดับต้น ๆ ซึ่งมักเป็นความต้องการที่ต้องพึ่งพาผู้อื่นในการตอบสนอง เพราะความจำกัดในด้านต่าง ๆ ของผู้สูงอายุเองทั้งความเสื่อมถอยทางร่างกาย จิตใจและการลดบทบาทในสังคมโดยทั่วไปแล้ว บุคคลที่ผู้สูงอายุหวังจะพึ่งพาและได้พึ่งพามากที่สุดคือ บุตรของตน

อย่างไรก็ตาม การที่ผู้สูงอายุผู้เป็นบิดามารดาจะมีความต้องการพึ่งพาบุตรมากน้อยเพียงใดนั้น มักขึ้นอยู่กับคุณค่าของบุตรในทัศนะของผู้สูงอายุเอง ซึ่งมีแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับเรื่องคุณค่าของบุตรอยู่ 2 สาขาวิชาคือ

- แนวคิดทางเศรษฐศาสตร์
- แนวคิดทางจิตวิทยาสังคม

หอสมุดกลาง สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

แนวคิดทาง เศรษฐศาสตร์

เทียนฉาย กิระนันท์ (2526:175-176) ได้กล่าวถึงแนวคิดของ Leibenstein ว่าการตัดสินใจมีบุตรแต่ละคน เสมือนคู่สมรสตัดสินใจบริโภคสินค้าชนิดหนึ่ง เพื่อหวังจะได้รับอรรถประโยชน์จำนวนหนึ่งเป็นการตอบแทน อรรถประโยชน์สำคัญอันหนึ่งที่คู่สมรสคาดว่าจะได้รับจากการเลือกมีบุตรแต่ละคน คือ อรรถประโยชน์ในฐานะที่บุตรเป็นที่มาแห่งความมั่นคงและหลักประกันในชีวิตครอบครัว โดยบุตรจะเป็นผู้ดูแลเลี้ยงดูยามตนแก่ เฒ่า และ เจ็บป่วย

นอกจากนี้ Eva Mueller (1972:174-182) ก็ได้ให้ความคิดเห็นว่าการมีบุตรสามารถก่อให้เกิดอรรถประโยชน์ (Utility) ทั้งต่อสังคมและบิดามารดา คือบุตรจะเป็นหลักประกันของครอบครัวที่บิดามารดาต้องการพึ่งพาอาศัยเมื่อเจ็บป่วยและยามชรา ซึ่งอรรถประโยชน์ที่บิดามารดาคาดหวังจะได้รับจากบุตรนี้เอง จะเป็นตัวกำหนดความต้องการพึ่งพาบุตรของบิดามารดาเมื่อเข้าสู่วัยชรา

ทฤษฎีทางด้านจิตวิทยาสังคม

ในงานของคล้ายคลึงกับทฤษฎีทาง เศรษฐศาสตร์ Fawcett and others (1974:5-7) ได้นำแนวคิดทางด้านจิตวิทยาสังคมของ Hoffman and Hoffman มาศึกษาและปรับปรุง เพื่อศึกษาเกี่ยวกับคุณค่าของบุตรและ เสนอถึงผลดีของการที่บุตร 5 อย่าง โดยผลดี 1 ใน 5 อย่างนั้นก็คือ ประโยชน์หรือคุณค่าของบุตรในการช่วยเหลือครอบครัวด้านเศรษฐกิจและความมั่นคง เช่น ช่วยงานครอบครัว แบ่งปันรายได้ให้บิดามารดา ดูแลบิดามารดายามเจ็บป่วยและแก่ชรา เมื่อบิดามารดาเห็นถึงประโยชน์ของบุตรเหล่านี้เป็นสำคัญ ก็จะมี ความ

ต้องการพึ่งพาบุตรมากตามไปด้วย

จากการศึกษาเรื่องคุณค่าของบุตรทั้งจากทฤษฎีทาง เศรษฐศาสตร์และทางจิตวิทยาสังคม พบว่าประโยชน์สำคัญที่บิดามารดาส่วนใหญ่คาดว่าจะได้รับจากบุตร คือ การดูแลเลี้ยงดูจากบุตรในยามชรา อันเป็นเครื่องชี้ให้เห็นถึงความต้องการพึ่งพาบุตรของบิดามารดา เมื่อเข้าสู่วัยชรา ซึ่งมีหลายด้าน เช่น ด้านเศรษฐกิจและการดูแลเมื่อเจ็บป่วย

แนวคิดที่ได้กล่าวข้างต้นส่วนเกี่ยวกับความต้องการพึ่งพาบุตรของผู้สูงอายุ ส่วนเรื่องการได้พึ่งพาบุตรในสภาพความเป็นจริงนั้น ได้มีการกล่าวถึงในผลการวิจัยของนักวิจัยบางท่าน ซึ่งจะได้เสนอต่อไปในส่วนของผลการวิจัยที่เกี่ยวข้อง

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. เพื่อศึกษาถึงความต้องการพึ่งพาบุตร และความแตกต่างเรื่องความต้องการพึ่งพาบุตรของผู้สูงอายุที่มีลักษณะทางประชากร เศรษฐกิจ ต่างกัน

2. เพื่อศึกษาถึงการได้พึ่งพาบุตรและความแตกต่างเรื่องการได้พึ่งพาบุตรของผู้สูงอายุที่มีลักษณะทางประชากร เศรษฐกิจ ต่างกัน

ขอบเขตของการศึกษา

ในการศึกษาเรื่อง ความต้องการพึ่งพาบุตรและการพึ่งพาบุตรของผู้สูงอายุไทยนี้ทาการศึกษาถึงความต้องการพึ่งพาบุตร และการได้พึ่งพาบุตรของผู้สูงอายุไทยใน 2 ประเด็น คือ

1. ด้านเศรษฐกิจ
2. ด้านการดูแลเมื่อเจ็บป่วย

นอกจากนี้ ยังศึกษาถึงความแตกต่างในเรื่องความต้องการพึ่งพาบุตร และการได้พึ่งพาบุตรของผู้สูงอายุที่มีลักษณะทางประชากร และ เศรษฐกิจต่างกัน นั่นคือ ใช้ปัจจัยทางประชากร เศรษฐกิจของผู้สูงอายุที่ตกเป็นตัวอย่าง เป็นตัวแปรอิสระและความต้องการพึ่งพาบุตร กับการได้พึ่งพาบุตรเป็นตัวแปรตาม โดยตัวแปรเขตที่อยู่อาศัย เป็นตัวแปรคุม

ศูนย์วิทยพัชกร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

กรอบของการศึกษา

ตัวแปรควบคุม

ตัวแปรตาม

เขตที่อยู่อาศัย

ตัวแปรอิสระ

ลักษณะทางประชากร

1. อายุของผู้สูงอายุ
2. เพศของผู้สูงอายุ
3. สถานภาพสมรสของผู้สูงอายุ
4. จำนวนบุตรที่มีชีวิตของผู้สูงอายุ
5. สุขภาพของผู้สูงอายุ

ลักษณะทางเศรษฐกิจ

1. การทำงานเชิงเศรษฐกิจของผู้สูงอายุ
2. อาชีพของผู้สูงอายุ

ความต้องการพึ่งพาบุตร

ก. ด้านเศรษฐกิจ

- ความต้องการได้รับการดูแลส่งเสียจากบุตร - ต้องการ
- ไม่ต้องการ

ข. ด้านการดูแลเมื่อเจ็บป่วย

- บุคคลที่ต้องการให้ดูแลยามเจ็บป่วย - บุตร
- คนอื่นๆ

การพึ่งพาบุตร

ก. ด้านเศรษฐกิจ

1. การได้รับการดูแลส่งเสียจากบุตร - ได้รับ
- ไม่ได้รับ
2. แหล่งรายได้ที่สำคัญที่สุด - บุตร
- แหล่งอื่น
3. กำลังสำคัญในการหาเลี้ยงครอบครัว - บุตร
- คนอื่นๆ

ข. ด้านการดูแลเมื่อเจ็บป่วย-

1. ผู้ดูแลเมื่อป่วยเป็นส่วนใหญ่ - บุตร
- คนอื่นๆ
2. ผู้จ่ายค่ารักษาพยาบาล - บุตร
- คนอื่นๆ

ความสัมพันธ์โดยอ้อม --->

ความสัมพันธ์โดยตรง ->

ผลการวิจัยที่เกี่ยวข้อง

โดยทั่วไปแล้ว การพึ่งพาบุตรนั้นรวมถึงตั้งแต่ การพึ่งพาด้านอารมณ์ จิตใจ การเงิน การอยู่อาศัย และการดูแลเมื่อเจ็บป่วย (Chen Ai Ju and Jones 1989:39) ซึ่งบุคคลแต่ละคนจะมีทัศนคติต่อการพึ่งพาบุตรในยามชราแตกต่างกัน ออกไปตามลักษณะทางประชากร เศรษฐกิจและสภาพแวดล้อมทางสังคมของบุคคลนั้น ๆ เอง (De Vos 1984:2)

การศึกษาของ Giele (1982:60 quoted in Chen Ai Ju and Gavin Jones 1989:40) ก็สนับสนุนข้อความดังกล่าวคือ พบว่า ผู้สูงอายุในประเทศตะวันตกมักไม่ต้องการพึ่งพาบุตรในด้านการเงิน เพราะคนมีรายได้สูงและระบบสวัสดิการประกันสังคมในประเทศก็ครอบคลุมได้อย่างกว้างขวาง จึงพอใจที่จะถือระบบประกันสังคมเป็นที่พึ่งยามชรามากกว่าหวังพึ่งพาบุตร (Chen Ai Ju and Jones 1989:57) ในทางตรงข้ามผู้สูงอายุในประเทศเอเชียส่วนใหญ่ต้องการพึ่งพาบุตร โดยเฉพาะด้านการเงิน (Bulatao 1979, quoted in De Vos 1984:3) อย่างไรก็ตาม ระหว่างประเทศเอเชียเองก็ยังมี ความแตกต่างกัน ทั้งนี้ขึ้นกับระดับการพัฒนาและพื้นฐานทางสังคมวัฒนธรรม และเมื่อศึกษาเปรียบเทียบระหว่างประเทศฟิลิปปินส์กับไต้หวัน De Vos (1984:4-5) ก็พบว่าผลการศึกษานในประเทศฟิลิปปินส์ คล้ายคลึงกับประเทศตะวันตกมาก คือ ผู้เป็นตัวอย่างมีความต้องการพึ่งพาบุตรน้อย และต้องการพึ่งบุตรทั้ง 2 เพศเท่า ๆ กัน ส่วนประเทศไต้หวันนั้นมีความต้องการพึ่งพาบุตรสูงมาก โดยนิยมพึ่งพาบุตรชายมากกว่าหญิง อย่างไรก็ตาม แม้ฟิลิปปินส์กับไต้หวันจะมีความคล้ายคลึงทางภูมิศาสตร์ แต่ความต่างในระดับความเติบโตทางเศรษฐกิจ รวมทั้งพื้นฐานทางสังคมวัฒนธรรม เช่น การที่ฟิลิปป

บิลล์ เคยถูกครอบครองโดยประเทศตะวันตกเป็นเวลานาน เป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้เกิดความแตกต่างของความต้องการพึ่งพาบุตรใน 2 ประเทศ

สำหรับประเทศที่ระบบเบี้ยบานาญ การประกันสังคม การประกันแรงงานและการประกันต่างๆ มีน้อยเช่นประเทศกำลังพัฒนาทั้งหลาย บุตรมักถูกมองว่าเป็นขุมกำลังของความมั่นคงสำหรับบิดามารดา โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อเข้าสู่วัยชรา (Arnold, Fred and Chintana Pejaranonda 1977:2) ในสังคมไทยก็เช่นเดียวกัน เด็กมีประโยชน์ต่อครอบครัวหลายประการ ผู้เยาว์วัยชรามักต้องการที่จะได้รับความช่วยเหลือจากบุตรทั้งด้านเศรษฐกิจและด้านจิตใจ (De Vos อ้างถึงใน นิรุช เชื้อโชติ 2530:11)

Arnold, Fred and Chintana Pejaranonda (1977:8-14) ก็ได้ใช้ข้อมูลการสำรวจภาวะเจริญพันธุ์ในประเทศไทย (SOFT) ศึกษาพบว่าชายที่สมรสแล้วส่วนใหญ่มองเห็นว่าการมีบุตรจะเป็นที่พึ่งของบิดามารดาในยามเจ็บป่วยและยามชรา ทั้งด้านการเงินและความรู้สึกมั่นคงปลอดภัย โดยจำนวนถึง 3 ใน 4 ของตัวอย่างคาดหวังจะได้รับความช่วยเหลือจากบุตรในวัยชรา และเพียงร้อยละ 12 เท่านั้นที่ตอบว่า ไม่ต้องการพึ่งพาอาศัยบุตรด้านเศรษฐกิจยามชรา เมื่อถามถึงเรื่องการอยู่อาศัยเมื่อสูงอายุร้อยละ 85 ตอบว่าคาดหวังจะอาศัยอยู่กับบุตร

นอกจากนี้ นันทนีย์ ไชยสูตรและคณะ (2520:47-48) กับ Peerasit Kamnuansilpa (1981:58-61) ซึ่งกลุ่มตัวอย่างเป็นสตรีไทยวัยเจริญพันธุ์ ยังพบตรงกันว่าผู้ตอบส่วนใหญ่เห็นผลดีของการมีบุตรในด้านเศรษฐกิจและความช่วยเหลือในวัยชราเป็นสำคัญ ทานองเดียวกัน การศึกษาของ Chalio Buripakdi

(1977:102-103) เกี่ยวกับคุณค่าของบุตรในประเทศไทยก็พบว่าบิดามารดามีบุตรไว้เพื่อคลายเหงา เพื่อสืบสกุลและที่สำคัญ เพื่อช่วยเหลือทางด้านเศรษฐกิจและช่วยเหลือในเรื่องทั่ว ๆ ไป เช่น ดูแลยามเจ็บป่วยเมื่อตนเข้าสู่วัยชรา ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ Tsong Shien Wu (1977:111-113) ในประเทศไทยได้หันและของ Rodolfo A. Bulatao (1978:161-163) ในประเทศฟิลิปปินส์

ส่วนในเรื่องการได้พึ่งพาบุตรในสภาพความเป็นจริงของผู้สูงอายุนั้น Connidis (1989:7,49) ศึกษาพบในประเทศแคนาดาว่า แม้สภาพความเป็นจริงผู้สูงอายุยังคงได้รับการส่วนใหญ่จากครอบครัวของตนเอง แต่สัดส่วนของผู้สูงอายุที่อยู่ตามลำพังก็สูงและมีผู้สูงอายุถึงร้อยละ 20 ที่เข้าใช้บริการของบ้านพักคนชราทั้งรัฐบาล และเอกชน โดยมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ

สำหรับประเทศในกลุ่ม ASEAN นั้น Chen Ai Ju and Jones (1989:44) พบว่า ผู้สูงอายุส่วนใหญ่ยังพึ่งพาบุตรด้วยการอาศัยอยู่กับบุตร ทั้งในประเทศสิงคโปร์และประเทศไทย ต่างพบตรงกันว่าแหล่งรายได้ที่สำคัญที่สุดของผู้สูงอายุคือบุตรหลานของผู้สูงอายุเอง (Chen Ai Ju and Paul P.L Cheung 1988:31-43; นภาพร ชโยวรรณ และมาลินี วงษ์สิทธิ์ 2532:38) โดยบางสังคมนิยมพึ่งบุตรชาย บางสังคมนิยมพึ่งบุตรสาวหรือนิยมเท่า ๆ กัน ขึ้นอยู่กับสังคมวัฒนธรรมของท้องถิ่นนั้น ๆ และเรื่องของผู้สูงอายุจะพึ่งพาด้วย

Connidis (1989:51) พบในประเทศแคนาดาว่าผู้สูงอายุที่อาศัยอยู่กับบุตรชายนั้นจะมีสุขภาพแข็งแรงกว่าและฐานะทางเศรษฐกิจดีกว่าที่อาศัยอยู่กับบุตรสาว แสดงให้เห็นถึงข้อสังเกตว่าบุตรเพศหญิงมีบทบาทในการดูแลผู้สูงอายุที่สุขภาพ

ไม่แข็งแรง หรือเจ็บป่วยมากกว่าบุตรชาย และบุตรชายมีบทบาทในการช่วยเหลือผู้สูงอายุด้านการเงินมากกว่าหญิง

อย่างไรก็ตาม ผลการศึกษาของ สุธีรา น้อยจันทร์ (2530:64) ซึ่งศึกษาเกี่ยวกับบทบาทของครอบครัวในการดูแลผู้สูงอายุ โดยเก็บข้อมูลจากสมาชิกในครอบครัวผู้ใช้บริการทางสังคมผู้สูงอายุติดเตียง และครอบครัวสมาชิกชมรมผู้สูงอายุโรงพยาบาลสงฆ์ครอบครัวละ 1 คน พบว่าแม้บุตรจะมีบทบาทมาก ในการดูแลผู้สูงอายุยามเจ็บป่วย แต่ในด้านการเงินบุตรกลับมีบทบาทน้อยมากในการให้เงินใช้จ่ายแก่ผู้สูงอายุ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ฐานะทางเศรษฐกิจไม่ดีนัก และผู้สูงอายุส่วนหนึ่งก็มีรายได้เป็นของตนเอง อีกทั้งบุตรบางคนยังไม่มีรายได้และยังต้องพึ่งพาผู้สูงอายุอยู่

สำหรับภาพรวมในอนาคตของการพึ่งพาบุตรของผู้สูงอายุในประเทศ ASEAN และประเทศไทยนั้น มีนักวิชาการหลายท่านให้ความเห็นว่า น่าจะเป็นเช่นการเปลี่ยนแปลงด้านอื่น ๆ ที่มีการเปลี่ยนแปลงตามหลังประเทศในซีกโลกตะวันตก นั่นคือแนวโน้มความต้องการพึ่งพาบุตรและการได้พึ่งพาบุตรของผู้สูงอายุจะลดลงเรื่อย ๆ ตามประเทศตะวันตก (Chen Ai Ju and Jones 1989:49)

อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยมีความเห็นว่า แม้การได้พึ่งพาบุตรจะลดลงเรื่อย ๆ ตามสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนไป แต่ความต้องการพึ่งพาบุตรของผู้สูงอายุน่าจะยังคงมีอยู่เช่นเดิมหรือ อาจจะลดลงเล็กน้อย

ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับความต้องการพึ่งพาบุตรและการได้พึ่งพาบุตร

ลักษณะทางประชากร

1. อายุ เมื่อผู้สูงอายุมีอายุมากขึ้น ก็จะมีความเปลี่ยนแปลงทางร่างกายจิตใจและบทบาททางสังคม ซึ่งมักเป็นไปในทางเสื่อมถอยลงเรื่อยๆ ทำให้ผู้สูงอายุช่วยเหลือตัวเองได้น้อยลงและต้องการพึ่งพาผู้อื่น โดยเฉพาะบุตรของตนมากขึ้นตามไปด้วย ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าอายุของผู้สูงอายุน่าจะมีส่วนสัมพันธ์กับความต้องการพึ่งพาบุตรและการพึ่งพาบุตรของผู้สูงอายุ

จากการศึกษาของ De Vos (1984:16) เกี่ยวกับคุณค่าของบุตรในแง่ความมั่นคงทางด้านเศรษฐกิจเมื่อเข้าสู่วัยชราในประเทศฟิลิปปินส์ และได้ค้นพบว่าในไต้หวันสตรีที่อายุมากกว่ามักต้องการได้รับความช่วยเหลือจากบุตร มากกว่าสตรีที่อายุน้อยกว่า เพราะในสังคมสมัยใหม่ผู้ที่อายุน้อยกว่ามีโอกาสทำงานได้ผลตอบแทนดีกว่าผู้สูงอายุมากกว่า และมีการออมไว้เพื่อตนเองเมื่ออายุมากขึ้นซึ่งการศึกษาของ เสาวภา อีระประทีป (2532:41) ในโครงการวิจัยผลกระทบทางเศรษฐกิจสังคม ประชากรของผู้สูงอายุในประเทศไทย ต่างก็พบความสัมพันธ์ระหว่างอายุกับความต้องการพึ่งพาบุตรในลักษณะดังกล่าว

การศึกษาของนิรนุช เชื้อโชติ (2530:47-48) กลับสรุปว่าอายุของสตรีไม่มีความสัมพันธ์กับความต้องการพึ่งพาบุตร ทั้งนี้ น่าจะเป็นเพราะกลุ่มตัวอย่างคือ สตรีที่เคยสมรสที่มีอายุต่ำกว่า 60 ปี ซึ่งถือเป็นสตรีที่ยังอยู่ในวัยทำงานช่วยเหลือตัวเองได้ ซึ่งต่างกับกลุ่มผู้สูงอายุที่ช่วงอายุมีผลต่อความต้องการพึ่งพาบุตรมาก

เมื่อพิจารณาถึงการได้พึ่งพาบุตรจริงของผู้สูงอายุ การศึกษาของ Andrews, et al. (1986:58) ในประเทศฟิลิปปินส์ และของ Chen Ai Ju and Paul P.L Cheung (1988:31-43) ในประเทศสิงคโปร์พบตรงกันว่า การพึ่งพาบุตรของผู้สูงอายุจะแตกต่างกันตามกลุ่มอายุ นั่นคือผู้สูงอายุในกลุ่มอายุมากกว่า จะมีร้อยละที่อาศัยอยู่กับบุตรมากกว่าผู้สูงอายุที่น้อยกว่า

2. เพศ แม้ในปัจจุบันภรรยาจะมีบทบาทในการประกอบอาชีพนอกบ้านมากขึ้น แต่ครอบครัวในสังคมไทย ก็ยังคงลักษณะชายเป็นใหญ่กว่าหญิง หรือ Patriarchal Family อยู่ คือ สามีจะมีบทบาทในการให้ความคุ้มครองป้องกันและช่วยเหลือด้านเศรษฐกิจแก่ครอบครัวมากกว่าภรรยา (บุญลือ วันทายนต์ 2520:69) นอกจากนี้ การที่ชายหญิงมีความแตกต่างกันทั้งด้านสรีระและด้านอื่น รวมทั้งการที่ในวัยสูงอายุมีสัดส่วนของหญิงหม้ายมากกว่าชาย ก็เป็นสาเหตุสำคัญประการหนึ่งที่ส่งผลให้มีความแตกต่างของความต้องการพึ่งพาบุตรและการได้พึ่งพาบุตรระหว่างเพศ คือ ผู้สูงอายุเพศหญิงจะมีความต้องการและการพึ่งพาบุตรมากกว่าชาย โดยเฉพาะกลุ่มหญิงที่เป็นหม้าย ดังนั้น ในวัยสูงอายุ หญิงน่าจะต้องการพึ่งพาบุตรและได้พึ่งพาบุตรมากกว่าชาย

จากการศึกษาระบาดวิทยาของครอบครัวและผู้สูงอายุในประเทศไทยโดย บรรลุ ศิริพานิช และคณะ (2525:171) ก็ยืนยันความคิดดังกล่าวคือพบว่า ผู้สูงอายุเพศหญิงมีร้อยละที่ต้องการพึ่งพาบุตรหรือญาติสูงกว่าเพศชาย แต่ในประเทศไทยฟิลิปปินส์ Andrew, et al. (1986:58) กลับไม่พบถึงความสัมพันธ์ระหว่างเพศกับความต้องการพึ่งพาบุตรอาจเป็นเพราะฟิลิปปินส์เคยอยู่ในความครอบครองของประเทศตะวันตกเป็นเวลานาน และสภาพครอบครัวเป็นแบบ "Equalitarian

Family" คือเสมอภาคระหว่างชายหญิง จึงไม่มีความต่างของความต้องการพึ่งพา
บุตรระหว่างเพศ

เมื่อศึกษาถึงการได้พึ่งพาบุตรในสภาพที่เป็นจริงของผู้สูงอายุไทย บรรลุ
ศิริพานิช (2525:171-172) ก็พบว่าไม่ว่าในเขตเมืองหรือชนบท ร้อยละของ
การพึ่งพาผู้อื่นในเพศหญิงสูงกว่าเพศชายในทุกกลุ่มอายุ

สำหรับประเทศสิงคโปร์ Chen Ai Ju and Paul P.L Cheung
(1988:31-43) พบว่าเพศหญิงพึ่งพาบุตรในฐานะ เป็นแหล่งรายได้ที่สำคัญที่
สุดถึงร้อยละ 80.3 เมื่อเทียบกับเพียงร้อยละ 53.4 ในเพศชาย ซึ่งสอดคล้อง
กับที่ นภาพร ชโยวรรณ และ มาลีณี วงษ์สิทธิ์ (2532:38) ได้พบในประเทศไทย

ส่วนการศึกษาของ Andrews, et al. (1986:58) ในประเทศพิจิ
เกาหลีส มาเลเซียและฟิลิปปินส์กลับไม่พบความแตกต่างของการพึ่งพาบุตรระหว่าง
เพศ ซึ่งอาจเป็นผลจากความแตกต่างของขนบธรรมเนียม ค่านิยมของแต่ละ เชื้อชาติ

3. สถานภาพสมรส ผู้สูงอายุที่มีสถานภาพสมรสคู่ มักจะช่วยเหลือ
และพึ่งพาคู่สมรสของตน ไม่ว่าด้านเศรษฐกิจ สังคม การดูแลเมื่อเจ็บป่วยและ
ด้านจิตใจ ดังนั้นหากคู่สมรสมีอันต้อจากกันไปไม่ว่าจะด้วยการสิ้นชีวิตหรือแยกทาง
ก็จะมีผลกระทบโดยเฉพาะด้านจิตใจ เป็นเหตุให้มองหาสิ่งทดแทน สำหรับผู้สูงอา
ยุสถานภาพสมรสเป็นหม้าย หย่า หรือแยกกันอยู่ที่มีบุตร บุตรจะถูกมองว่าเป็นสิ่งทด
แทนที่ดีที่สุด และมักหันเข้าหาบุตรเพื่อพึ่งพา ซึ่งการศึกษาของ Chen Ai Ju and
Paul P.L Cheung (1988:31-43) ในสิงคโปร์ก็สนับสนุนข้อความดังกล่าว

จากการศึกษาในประเทศแคนาดาโดย Connidis (1989:9-10) พบว่า ชายซึ่งโดยปกติจะมีอายุขัยเฉลี่ยต่ำกว่าหญิง มักแต่งงานกับหญิงที่มีอายุน้อยกว่าและชายยังมีสัดส่วนการแต่งงานใหม่มากกว่าหญิงด้วย เป็นเหตุให้มีสัดส่วนของหญิงที่เป็นหม้ายมากกว่าชาย ซึ่งสถานการณ์สมรสหม้ายมีผลต่อจิตใจและส่งผลถึงความต้องการพึ่งพาบุตรที่ต่างกันระหว่างหญิงชายอีกทางหนึ่ง และในสภาพความจริง Connidis (1989:49) พบว่า ผู้สูงอายุที่ขาดคู่สมรสมักจะอาศัยอยู่กับบุตร ซึ่งส่วนใหญ่เป็นบุตรสาวอายุระหว่างวัยกลางคน เป็นกำลังสำคัญในการช่วยเหลือดูแล

สำหรับในประเทศไทย นิรุช เชื้อโชติ (2530:52) ได้พบว่าสตรีในเขตเมืองที่เป็นหม้าย มีความต้องการพึ่งพาบุตรในอัตราส่วนร้อยละสูงกว่าสตรีที่มีสถานภาพอื่น แต่ในเขตชนบทไม่พบความสัมพันธ์ดังกล่าว

4. จำนวนบุตรที่มีชีวิตอยู่ จำนวนบุตรที่มีชีวิตเป็นทั้งเหตุและผลของความ ต้องการพึ่งพาบุตร เพราะถ้าบิดามารดาหวังว่าบุตรจะเป็นที่พึ่งพิงในยามตนแก่ชรา ก็จะมีบุตรมาก ทว่านองเดียวกัน บิดามารดาที่มีบุตรจำนวนมากก็มักจะต้องการพึ่งพา บุตรมากด้วย ดังนั้น น่าจะกล่าวได้ว่าจำนวนบุตรที่มีชีวิตมีความสัมพันธ์กับความต้องการพึ่งพาบุตร การวิจัยของ สุพัตรา เพชรมณี (2526:31) และ Pichit Pitaktepsombati (1981:152-154) พบตรงกันว่า สตรีที่ต้องการพึ่งพาอาศัยบุตร เมื่อเข้าสู่วัยชราจะมีบุตรที่มีชีวิตมากกว่าผู้ที่ไม่คิดพึ่งพาบุตร ในทางกลับกัน กรณีการ สุขเกษม (2525:8) ก็ศึกษาพบว่า ความต้องการความช่วยเหลือจากบุตร ได้รับ อิทธิพลจากจำนวนบุตรที่มีชีวิตเท่านั้น ถ้าคู่สมรสมีบุตรที่มีชีวิตจำนวนมากเท่าไร ก็ จะ ต้องการความช่วยเหลือจากบุตรมากตามไปด้วย นิรุช เชื้อโชติ (2530:53) และ พิระพัฒน์ วรเนติวุฒิ (2530 : 45-50) ก็พบความสัมพันธ์ดังกล่าวในเขตเมือง

นอกจากนี้ การศึกษาเรื่องคุณค่าของบุตร โดยเสาวภา ธีระประทีป (2526:48) ยังพบว่า สตรีที่มีบุตรที่มีชีวิตอยู่ 1 คนจะให้ความสำคัญแก่คุณค่าของบุตรด้านเศรษฐกิจน้อยที่สุด สตรีที่มีบุตรที่มีชีวิตมากขึ้น จะให้ความสำคัญแก่คุณค่าของบุตรด้านเศรษฐกิจมากขึ้น

5. ภาวะสุขภาพ เมื่อคนเราอายุมากขึ้น ความสามารถในการทำงานของอวัยวะต่างๆ จะลดลง ซึ่งความเสื่อมถอยด้านต่าง ๆ นั้นเป็นผลให้สุขภาพของผู้สูงอายุทรุดโทรม เสี่ยงต่อการเกิดโรคเจ็บป่วยง่าย ผู้สูงอายุที่สุขภาพไม่ดี จึงมักต้องการพึ่งพาผู้อื่นโดยเฉพาะบุตรมากขึ้นในหลาย ๆ ด้าน ทั้งด้านเศรษฐกิจ และการดูแลเมื่อเจ็บป่วย ในขณะที่เดียวกัน สุขภาพกับการพึ่งพาบุตร อาจมีความสัมพันธ์ในทางกลับกันได้ คือ ผู้สูงอายุไม่ได้รับการดูแลส่งเสริมสุขภาพ ทำให้สุขภาพไม่ดี

ในสังคมเอเชีย บุตรชายมักเป็นที่ต้องการให้เป็นที่ยึดเหนี่ยวด้านเศรษฐกิจ ขณะที่ต้องการให้บุตรสาวเป็นที่พึ่งในการดูแลเมื่อเจ็บป่วย และในสภาพความจริง Connidis (1989:50) พบในประเทศแคนาดาว่า ผู้สูงอายุที่มีภาวะสุขภาพไม่ดี มักจะอาศัยอยู่กับบุตรในบ้านของบุตรเอง

ลักษณะทาง เศรษฐกิจและสังคม

1. การทำงานเชิงเศรษฐกิจ

ผู้สูงอายุที่ปัจจุบันทำงานเชิงเศรษฐกิจ จะมีรายได้เป็นของตนเอง สามารถเลี้ยงตัวได้และมีเงินออมไว้สำหรับใช้จ่ายยามที่ตนอายุมากขึ้น ดังนั้น

แนวโน้มความต้องการพึ่งพาบุตรและการพึ่งพาบุตรจริง จึงน้อยกว่าผู้สูงอายุที่ไม่ได้ทำงานเชิงเศรษฐกิจ

จากการศึกษาของ Chen Ai Ju and Jones, Gavin (1989:54) พบว่าผู้สูงอายุในประเทศพัฒนาแล้วมักหยุดการทำงานด้วยเหตุผลส่วนใหญ่ คือ ครบเกษียณอายุในขณะที่ในประเทศอาเซียน เช่น ฟิลิปปินส์และไทย ซึ่งเป็นประเทศกำลังพัฒนา ระบบเบี้ยบำนาญต่าง ๆ ยังมีน้อย ผู้สูงอายุที่ไม่ได้ทำงานเชิงเศรษฐกิจส่วนใหญ่จึงเป็นผู้ที่มีปัญหาสุขภาพ และมักต้องการพึ่งพาบุตรมากกว่า กลุ่มที่ยังคงทำงานหาเลี้ยงชีพได้

สำหรับการพึ่งพาบุตรในสภาพความจริง นภาพร ชโยวรรณ และมาลีนิ วงษ์สิทธิ์ (2532) ก็พบว่าผู้สูงอายุที่ไม่ได้ทำงานได้พึ่งบุตรมากกว่าผู้สูงอายุที่ทำงาน แต่สุธีรา นุ้ยจันทร์ (2530:77) กลับพบว่า ไม่ว่าผู้สูงอายุจะมีรายได้จากการทำงานหรือไม่ ก็ไม่มีความแตกต่างกันในเรื่องการพึ่งพาบุตร

2. อาชีพปัจจุบัน

กลุ่มผู้สูงอายุที่ทำงานเชิงเศรษฐกิจ มักประกอบอาชีพเกษตรกรรม ซึ่งเป็นอาชีพที่ใช้แรงงานผลิตส่วนใหญ่จากแรงงานมนุษย์ และผู้ประกอบอาชีพนี้มักต้องการความช่วยเหลือด้านการผลิตจากบุตรของตนเอง ส่วนอาชีพอื่นก็จะมีความต้องการต่างกันไป อาชีพของผู้สูงอายุจึงน่าจะมีความสัมพันธ์กับความต้องการพึ่งพาบุตรและการพึ่งพาบุตรจริง

การศึกษาของ เสาวภา อีระประทีป (2526:49) ก็สนับสนุนแนวคิดที่ว่า อาชีพของผู้สูงอายุมีความสัมพันธ์กับการพึ่งพาบุตร โดยพบว่า สตรีที่ประกอบอาชีพ

เกษตรกรรมมีแนวโน้มที่จะให้ความสำคัญแก่คุณค่าบุตรด้านเศรษฐกิจมากกว่าสตรีที่เป็นแม่บ้าน

นอกจากนี้ นพวรรณ จงวัฒนา และ จุฑา มณีสวัสดิบูลย์ (2529:61) ยังพบถึงความแตกต่างของความต้องการพึ่งพาบุตรระหว่างมารดาที่อาชีพต่างกัน คือ มารดาในเขตชนบทที่มีอาชีพเกษตรกรรม เสมียน พนักงานและช่างฝีมือ มีความเห็นว่าบุตรชายช่วยเหลืองานอาชีพได้ดีกว่าบุตรสาว นั่นคือหวังจะพึ่งพาบุตรชายมากกว่าบุตรสาว ส่วนมารดาที่ประกอบอาชีพค้าขายมีความเห็นตรงข้าม สำหรับในเขตเมืองมารดาที่มีอาชีพเกษตรกรรมมีความเห็นตรงกับผู้ที่มอาชีพเดียวกันในชนบท แต่มารดาที่หาธุรกิจส่วนตัว งานเสมียน พนักงาน และงานฝีมือ เห็นว่าบุตรสาวช่วยงานอาชีพได้ดีกว่าบุตรชาย จึงต้องการพึ่งบุตรสาวมากกว่า ส่วนมารดาที่ทำงานวิชาชีพ มีใ้ค้มุ่งหวังให้บุตรช่วยงานอาชีพเลย แสดงให้เห็นถึงความต้องการพึ่งพาบุตรที่น้อยกว่ามารดาในกลุ่มอาชีพอื่น ๆ

3. เขตที่อยู่อาศัย ผู้ที่อยู่ในสภาพแวดล้อมต่างกัน จะถูกหล่อหลอมให้มีค่านิยมต่อเรื่องต่าง ๆ รวมทั้งค่านิยมเรื่องความต้องการพึ่งพาบุตรต่างกันไปด้วย ดังนั้น เขตที่อยู่อาศัยของบิดามารดาน่าจะมีความสัมพันธ์กับความต้องการพึ่งพาบุตร ซึ่งการเก็บข้อมูลของประเทศเกาหลี ญี่ปุ่น ฟิลิปปินส์และไทย โดย Chen Ai Ju and Jones (1989:48) ก็ได้พบว่า ผู้สูงอายุนในเขตเมืองที่ฐานะทางเศรษฐกิจจัดอยู่กลุ่มชั้นกลางมีความต้องการพึ่งพาบุตรร้อยละ 40 ขณะที่กลุ่มฐานะต่ำกว่า ต้องการพึ่งพาบุตรถึงร้อยละ 68 แต่ยั้งนับว่าต่ำกว่าผู้สูงอายุนในเขตชนบท ซึ่งมีความต้องการพึ่งพาบุตรสูงถึงร้อยละ 83

สำหรับการศึกษานในประเทศไทยโดยใช้อ้างอิงข้อมูล SOFT นั้น Arnold, Fred and Chintana Pejaranonda (1977:10-12) พบว่าตัวอย่างในเขตเมืองร้อยละ 56.4 ต้องการความช่วยเหลือจากบุตรในยามชรา ขณะที่ในเขตชนบทมีสูงถึงร้อยละ 78.0 และ เมื่อถามถึงความคาดหวังที่จะอาศัยอยู่กับบุตรในวัยชรา เขตชนบทมีสัดส่วนของผู้ที่ต้องการอาศัยอยู่กับบุตรมากกว่าในเขตเมืองคือเป็นร้อยละ 85.2 และร้อยละ 76.8 ตามลำดับ

นอกจากนี้ เขตที่อยู่อาศัยยังน่าจะมีความสัมพันธ์กับการพึ่งพาบุตรของผู้สูงอายุ เพราะเมื่อความเป็นเมืองมากขึ้นระบบการผลิตก็จะเปลี่ยนไปเป็นระบบอุตสาหกรรมมากขึ้นทั้งชายและหญิงออกทำงานนอกบ้าน ผู้สูงอายุจึงขาดผู้ดูแล นอกจากนี้ ความจำเป็นด้านการเงินยังทำให้คู่สมรสไม่สามารถเลี้ยงผู้สูงอายุได้ ซึ่งพีรลิตธี คานานวณิช (2523:49) ได้ศึกษาพบว่าคนชราในสังคมเมืองใหญ่ เช่น กรุงเทพมหานคร เทศบาลเมืองภูเก็ต มีคนชราที่ไม่มีบุตรหลานดูแลมากกว่าในเมืองเล็ก ๆ และจากการรายงานเหตุผลของการเข้าอยู่ในสถานสงเคราะห์คนชราพบว่า ร้อยละ 25 ตอบว่าขาดบุตรหลานดูแล และ/หรือ บุตรหลานไม่เอาใจใส่ เมื่อรวมคำตอบอื่น เช่น ขัดแย้งกับญาติพี่น้องและลูกหลาน พบว่าถึงร้อยละ 57 ต้องเข้ามาอยู่ในสถานสงเคราะห์ เพราะขาดบุตรหลานเลี้ยงดู หรือในรายที่มีก็เพราะบุตรหลานไม่ได้ทำหน้าที่ดูแลเอาใจใส่อย่างแท้จริง (พีรลิตธี คานานวณิช 2523:43-44)

แต่จากการศึกษาของ Andrews, et al. (1986:58) พบว่าผู้สูงอายุในเขตเมืองของประเทศฟิลิปปินส์ กลับพึ่งพาบุตรโดยอาศัยอยู่กับบุตรมากกว่าในชนบท

นอกจากนี้ ความต้องการฟังพาดูของผู้นสูงอายุ ยังแตกต่างกันไป ตามลักษณะทางประชากร เศรษฐกิจและสังคมอื่น ๆ ของผู้นสูงอายุอีกด้วย เช่น

การศึกษาของสุชาติ ประสิทธิ์รัฐสินธุ์ และ สุวัลลีย์ เปี่ยมปิติ (2526: 80-85) ได้พบถึงความแตกต่างของความต้งการฟังพาดูระหว่างชาติพันธุ์ คือ คนไทยมุสลิมถึงร้อยละ 45.6 เน้นว่าการได้รับความช่วยเหลือจากบุตรยามชราเป็น ข้อดีของการมีบุตรในขณะที่คนจีนร้อยละ 31 และคนไทยเพียงร้อยละ 29 มีความ เห็นดังกล่าว

ส่วนตัวอย่างลักษณะทาง เศรษฐกิจและสังคมนั้น เสาวภา อีระประทีป (2526: 49, 53-55) พบว่าสตรีที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมต้งการฟังพาดูด้าน เศรษฐกิจมากกว่าสตรีที่เป็นแม่บ้าน และพบว่าสตรีที่มีการศึกษาค่า ำให้ความสำคัญ แก่คุณค่าของบุตรด้านเศรษฐกิจมากกว่ากลุ่มที่มีการศึกษาระดับวิทยาลัย หรือ สูงกว่า De Vos (1984: 13-14) ก็พบความสัมพันธ์เช่นเดียวกันนี้ในไต้หวันและฟิลิปปินส์ และยังพบว่าสตรีที่เปิดรับสื่อมวลชนมากคือ ดู TV. และฟังวิทยุทุกวัน ต้งการฟัง พาดูตรน้อยกว่าสตรีที่เปิดรับสื่อมวลชนน้อย

นอกจากนี้ ความต้องการพึ่งพาบุตรของผู้สูงอายุ ยังแตกต่างกันไป ตามลักษณะทางประชากร เศรษฐกิจและสังคมอื่น ๆ ของผู้สูงอายุอีกด้วย เช่น

การศึกษาของสุชาติ ประสิทธิ์รัฐสินธุ์ และ สุวัลลีย์ เปี่ยมปิติ (2526: 80-85) ได้พบถึงความแตกต่างของความต้องการพึ่งพาบุตรระหว่างชาติพันธุ์ คือ คนไทยมุสลิมถึงร้อยละ 45.6 เห็นว่าการได้รับความช่วยเหลือจากบุตรยามชราเป็น ข้อดีของการมีบุตรในขณะที่คนจีนร้อยละ 31 และคนไทยเพียงร้อยละ 29 มีความ เห็นดังกล่าว

ส่วนตัวอย่างลักษณะทาง เศรษฐกิจและสังคมนั้น เสาวภา ธีระประทีป (2526: 49, 53-55) พบว่าสตรีที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมต้องการพึ่งพาด้าน เศรษฐกิจมากกว่าสตรีที่เป็นแม่บ้าน และพบว่าสตรีที่มีการศึกษาค่า านี้ความสำคัญ แก่คุณค่าของบุตรด้านเศรษฐกิจมากกว่ากลุ่มที่มีการศึกษาระดับวิทยาลัย หรือ สูงกว่า De Vos (1984: 13-14) ก็พบความสัมพันธ์เช่นเดียวกันนี้ในไต้หวันและฟิลิปปินส์ และยังพบว่าสตรีที่เปิดรับสื่อมวลชนมากคือ ดู TV. และฟังวิทยุทุกวัน ต้องการพึ่ง พยาบุตรน้อยกว่าสตรีที่เปิดรับสื่อมวลชนน้อย

สมมติฐานของการวิจัย

จากการศึกษาแนวคิดเชิงทฤษฎีและผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยจึงตั้งสมมติฐานสำหรับเป็นพื้นฐานในการศึกษา ดังนี้

สมมติฐานหลัก

-ผู้สูงอายุที่มีลักษณะทางประชากร เศรษฐกิจและสภาพแวดล้อมทางสังคมต่างกันมีความต้องการพึ่งพาบุตรและได้พึ่งพาบุตรต่างกัน

สมมติฐานรอง

1. ผู้สูงอายุในกลุ่มอายุมาก มีความต้องการพึ่งพาบุตรและได้พึ่งพาบุตรมากกว่าผู้สูงอายุในกลุ่มอายุน้อย
2. ผู้สูงอายุเพศหญิง มีความต้องการพึ่งพาบุตรและได้พึ่งพาบุตรมากกว่าผู้สูงอายุเพศชาย
3. ผู้สูงอายุที่มีสถานภาพสมรสหม้าย หย่า หรือ แยก มีความต้องการพึ่งพาบุตรและได้พึ่งพาบุตรมากกว่าผู้สูงอายุที่มีสถานภาพสมรสกำลังสมรส
4. ผู้สูงอายุที่มีจำนวนบุตรที่มีชีวิตมาก มีความต้องการพึ่งพาบุตรและได้พึ่งพาบุตรมากกว่าผู้สูงอายุที่มีจำนวนบุตรที่มีชีวิตน้อย
5. ผู้สูงอายุที่มีสุขภาพไม่ดี มีความต้องการพึ่งพาบุตรและได้พึ่งพาบุตรมากกว่าผู้สูงอายุที่สุขภาพดีกว่า
6. ผู้สูงอายุที่ไม่ได้ทำงานเชิงเศรษฐกิจ มีความต้องการพึ่งพาบุตรและได้พึ่งพาบุตรมากกว่าผู้สูงอายุที่ทำงานเชิงเศรษฐกิจ
7. ผู้สูงอายุที่มีอาชีพในภาคเกษตรกรรม มีความต้องการพึ่งพาบุตรและได้พึ่งพาบุตรมากกว่าผู้สูงอายุที่มีอาชีพนอกภาคเกษตรกรรม
8. ผู้สูงอายุที่อาศัยอยู่ในชนบท มีความต้องการพึ่งพาบุตรและการพึ่งพาบุตรมากกว่าผู้สูงอายุที่อาศัยอยู่ในเขตเมือง

ตัวแปรที่ใช้ในการศึกษา

I ตัวแปรอิสระ

- ก. ลักษณะทางประชากร
1. อายุของผู้สูงอายุ
 2. เพศของผู้สูงอายุ
 3. สถานภาพสมรสของผู้สูงอายุ
 4. จำนวนบุตรที่มีชีวิตของผู้สูงอายุ
 5. ภาวะสุขภาพของผู้สูงอายุ
- ข. ลักษณะทางเศรษฐกิจ
1. การทำงานเชิงเศรษฐกิจของผู้สูงอายุ
 2. อาชีพปัจจุบันของผู้สูงอายุ

II ตัวแปรตาม

ก. ความต้องการพึ่งพาบุตร

- ด้านเศรษฐกิจ - ความต้องการได้รับการดูแลส่งเสียจากบุตร
- ด้านการดูแลเมื่อเจ็บป่วย - บุคคลที่ผู้สูงอายุต้องการให้ดูแลยามเจ็บป่วย

ข. การพึ่งพาบุตร

- ด้านเศรษฐกิจ
1. การได้รับการดูแลส่งเสียจากบุตร
 2. แหล่งรายได้ที่สำคัญที่สุด
 3. กาลังสำคัญในการหาเลี้ยงคนในครอบครัว
- ด้านการดูแลเมื่อเจ็บป่วย
1. ผู้ดูแลเมื่อผู้สูงอายุป่วยเป็นส่วนาใหญ่
 2. ผู้จ่ายค่ารักษาพยาบาลส่วนาใหญ่

III ตัวแปรควบคุม

- เขตที่อยู่อาศัยของผู้สูงอายุ

คำจำกัดความและนิยามปฏิบัติ

ผู้สูงอายุ หมายถึงผู้ที่มีอายุนับถึงวันคล้ายวันเกิดในปีปฏิทินที่ผ่านมาตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไป

ความต้องการพึ่งพาบุตร หมายถึง ความต้องการความช่วยเหลือจากบุตร ศึกษาเฉพาะด้านเศรษฐกิจและการดูแลเมื่อเจ็บป่วย

การพึ่งพาบุตร หมายถึง การได้รับความช่วยเหลือจากบุตรในสภาพความเป็นจริง ศึกษาเฉพาะด้านเศรษฐกิจและการดูแลเมื่อเจ็บป่วย

อายุของผู้สูงอายุ หมายถึง อายุเต็มปีของผู้สูงอายุที่ทำให้สัมภาษณ์ ณ เดือนที่สัมภาษณ์ ซึ่งปรับแก้ไขให้ถูกต้องแล้ว (จากคำถามข้อ 202) จัดแบ่งเป็น 3 กลุ่มคือ

1. กลุ่มอายุ 60-64 ปี
2. กลุ่มอายุ 65-69 ปีขึ้นไป
3. กลุ่มอายุตั้งแต่ 70 ปีขึ้นไป

เพศของผู้สูงอายุ หมายถึง เพศของผู้สูงอายุที่ทำให้สัมภาษณ์ (จากคำถามข้อ 200) แบ่งเป็น 2 กลุ่มคือ เพศชาย และ เพศหญิง

สถานภาพสมรสของผู้สูงอายุ หมายถึง สถานภาพสมรสของผู้สูงอายุที่ทำให้สัมภาษณ์ จากคำถามข้อ 208 "ปัจจุบันนี้ท่านเป็นโสด แต่งงาน หม้าย หย่า หรือร้าง" คำตอบแบ่งเป็น 2 กลุ่ม คือ

1. กำลังสมรส (แต่งงานอาศัยอยู่กับคู่สมรส)
2. อื่น ๆ (หม้าย หย่าร้าง)

โดยสถานภาพเสดไม่ได้นำมาศึกษาด้วย

จำนวนบุตรที่มีชีวิตอยู่ของผู้สูงอายุ หมายถึง จำนวนบุตรที่มีชีวิตอยู่ในปัจจุบันของผู้สูงอายุ นับรวมบุตรเลี้ยงและบุตรบุญธรรม จากคำถามข้อ 214 "ท่านมีลูก ๗ วันสัปดาห์ ทั้งที่อาศัยอยู่ในครัวเรือนที่ตกเป็นตัวอย่างและอาศัยอยู่ที่อื่น (ตนเอง และ/หรือ ลูกเลี้ยง ลูกบุญธรรม) ที่มีชีวิตเหลืออยู่ในปัจจุบันทั้งหมดกี่คน" แบ่งคำตอบเป็น 2 กลุ่ม คือ

1. จำนวนบุตรที่มีชีวิตน้อย (1-4 คน)
2. จำนวนบุตรที่มีชีวิตมาก (ตั้งแต่ 5 คนขึ้นไป)

ภาวะสุขภาพของผู้สูงอายุ หมายถึง ภาวะสุขภาพของผู้สูงอายุในปัจจุบันที่ผู้สูงอายุประเมินด้วยความรู้สึกของตนเอง จากคำถามข้อ 501 "ในระหว่าง 1 อาทิตย์ที่ผ่านมาท่านรู้สึกว่าคุณภาพของท่านโดยทั่วไปเป็นอย่างไร" แบ่งเป็น 2 กลุ่มคือ

1. สุขภาพดี
2. สุขภาพไม่ดี

การทำงานเชิงเศรษฐกิจของผู้สูงอายุ หมายถึง การทำกิจกรรมที่ทำให้เกิดรายได้ของผู้สูงอายุจากคำถามข้อ 301 "ปัจจุบัน (ระหว่าง 1 สัปดาห์ก่อนการสำรวจ) ท่านทำงานหรือไม่" แบ่งคำตอบเป็น 2 กลุ่ม คือ

1. ทำงาน
2. ไม่ทำงาน

อาชีพปัจจุบันของผู้สูงอายุ หมายถึง ลักษณะ ของกิจกรรมที่ผู้สูงอายุที่ตก เป็นตัวอย่างทาเพื่อก่อให้เกิดรายได้ในปัจจุบัน โดยถามเฉพาะกลุ่มที่ทำงานเชิง เศรษฐกิจจากข้อ 302 "ท่านทาอาชีพหลักอะไร (ในระหว่างสัปดาห์ที่แล้ว)" คำ ตอบแบ่ง เป็น 2 กลุ่ม คือ

1. ภาคเกษตรกรรม
2. นอกภาคเกษตรกรรม

ความต้องการได้รับการดูแลส่งเสียจากบุตร หมายถึง ความต้องการได้ รับความช่วยเหลือจากบุตรซึ่งส่วนใหญ่เป็นด้านการเงิน จากคำถามข้อ 419 "ท่านต้องการได้รับการดูแลส่งเสียจากลูกหรือไม่" คำตอบแบ่ง เป็น 2 กลุ่มคือ

1. ต้องการ
2. ไม่ต้องการ

บุคคลที่ผู้สูงอายุต้องการให้ดูแลยามเจ็บป่วย หมายถึง ผู้ที่ผู้สูงอายุต้อง การให้เป็นผู้ดูแลยามตนเจ็บป่วย จากคำถามข้อ 502 "เมื่อท่านป่วยท่านต้องการ ให้ใครเป็นผู้ดูแล" คำตอบแบ่ง เป็น 2 กลุ่ม

1. บุตร
2. บุคคลอื่นๆ

การได้รับการดูแลส่งเสียจากบุตร หมายถึง การได้รับการดูแลส่งเสีย จากบุตรของผู้สูงอายุด้านใดด้านหนึ่งในปัจจุบัน รวมถึงเรื่องการเงิน ได้จากคำ ถามข้อ 415 คำตอบแบ่ง เป็น 2 กลุ่ม คือ

1. ได้รับ
2. ไม่ได้รับ

แหล่งรายได้ที่สำคัญที่สุด หมายถึง แหล่งที่มาของรายได้ที่สำคัญที่สุดในการเลี้ยงชีพตนเองของผู้สูงอายุได้จากคำถามข้อ 437 คำตอบแบ่งเป็น 2 กลุ่ม คือ

1. จากบุตร
2. จากแหล่งอื่น

กำลังสำคัญในการหาเลี้ยงคนในครอบครัว หมายถึง บุคคลที่เป็นกำลังสำคัญที่สุดในการหาเลี้ยงคนในครอบครัวของผู้สูงอายุ ได้จากคำถามข้อ 519 คำตอบแบ่งเป็น 2 กลุ่ม คือ

1. บุตร
2. บุคคลอื่นๆ

ผู้ดูแลเมื่อผู้สูงอายุป่วยเป็นส่วนใหญ่ หมายถึง ผู้ให้การดูแลปรนนิบัติเป็นส่วนใหญ่เมื่อผู้สูงอายุต้องการหรือเจ็บป่วย ได้จากคำถามข้อ 519 คำตอบแบ่งเป็น 2 กลุ่ม คือ

1. บุตร
2. บุคคลอื่นๆ

ผู้จ่ายค่ารักษาพยาบาลเป็นส่วนใหญ่ หมายถึง ผู้จ่ายค่ารักษาพยาบาลเป็นส่วนใหญ่เมื่อผู้สูงอายุป่วยและต้องเสียค่ารักษาพยาบาล ได้จากคำถามข้อ 516ก. แบ่งคำตอบเป็น 2 กลุ่ม คือ

1. บุตร
2. บุคคลอื่นๆ

เขตที่อยู่อาศัยของผู้สูงอายุ หมายถึง ที่องถิ่นที่ผู้สูงอายุผู้ให้สัมภาษณ์
อาศัยอยู่ ณ วันสัมภาษณ์ โดยจำแนกเขตที่อยู่อาศัยของผู้สูงอายุที่ตกเป็นตัวอย่าง
ออกเป็น

1. เขตเมือง (ที่องถิ่นที่มีฐานะเป็นเขตเทศบาล
ตามพระราชบัญญัติเทศบาล พ.ศ. 2496)
2. เขตชนบท (ที่องถิ่นที่อยู่นอกเขตเทศบาล)

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

ผลจากการสำรวจเกี่ยวกับผู้สูงอายุ หลายโครงการ พบว่า ปัญหา เศรษฐกิจและปัญหาสุขภาพเป็นปัญหาหลักของผู้สูงอายุในประเทศไทย การศึกษาครั้งนี้ จึงได้ทำการศึกษาถึงความต้องการพึ่งพาบุตรของผู้สูงอายุ ในด้านเศรษฐกิจ และ ด้านการดูแลเมื่อเจ็บป่วย ว่ามีมากน้อยเพียงใด ในสภาพที่เป็นจริงผู้สูงอายุได้ พึ่งพาบุตรในด้านดังกล่าวมากน้อยเพียงใด และผู้สูงอายุที่มีลักษณะทางประชากร เศรษฐกิจ ต่างกันมีความต้องการและได้พึ่งพาบุตรต่างกันอย่างไร

ซึ่งผลการศึกษาจะชี้ให้เห็นถึงสถานการณ์และแนวโน้มการพึ่งพาบุตรของ ผู้สูงอายุ ว่าบทบาทการดูแลเลี้ยงดูผู้สูงอายุยังเป็นของบุตรหรือไม่ อย่างไร และสามารถนำข้อมูลไปเป็นส่วนหนึ่งในการพิจารณา นโยบายเกี่ยวกับผู้สูงอายุ เช่น ส่งเสริมบทบาทของบุตรในการดูแลผู้สูงอายุให้มากขึ้น โดยผ่านปัจจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง

นอกจากนี้ ยังจะเป็นข้อมูลประกอบการพัฒนา ระบบเบี้ยบำนาญ ประ กัษชราภาพ สวัสดิการ และบริหารสังคมต่าง ๆ ของประเทศไทยในอนาคตอีกด้วย

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย